
Vera Poska teekond kõrghariduseni

Lea Leppik

Annotatsioon. Artikkel annab ülevaate Eesti esimese naissoost juuraõppejõu Vera Poska keerulisest teekonnast kõrghariduseni, kus tuli ületada mitmesuguseid mentaalseid ja seadusandlikke takistusi alates sellest, et juurat kui eriala üldse tütarlastele sobivaks ei peetud. Õppeaega kulus kümme aastat – 1915–1925, õppida tuli kolmes ülikoolis (Peterburi kõrgemad naiskursused, Voroneži ülikool ja Tartu ülikool), teha eksameid vene, saksa ja eesti keeles; üle elada mitu riigikorra- ja võimuvahetust (Tsaari-Venemaa, Nõukogude Venemaa ja iseseisev Eesti Vabariik). Saavutuse teeb veelgi hinnatavamaks fakt, et ülikooli lõpetamise ajaks oli Vera Poska ka nelja lapse ema.

Võtmesõnad: Vera Poska, esimesed Eesti naisjuristid, naisliikumine

Annotation. The article provides an overview of the difficult journey of Vera Poska, Estonia's first female law teacher, to higher education, a journey on which she had to overcome a whole series of mental and legislative obstacles starting with the fact that law as a specialty was not considered at all suitable for women. The study period was 10 years, from 1915 to 1925. Poska had to study at three universities (Bestuzhev Courses in St. Petersburg, the University of Voronezh and the University of Tartu); take exams in Russian, German and Estonian; and survive several regime and power changes (tsarist Russia, Soviet Russia and the independent Republic of Estonia). The fact that Vera Poska was also a mother of four children by the time she graduated makes the achievement even more appreciable.

Keywords: Vera Poska, the first Estonian female lawyers, women's movement

Sissejuhatus

Kui me tänapäeval nuputame, kuidas tuua ülikooli rohkem poisse, siis tasub vahel meenutada, et alles sada aastat tagasi oli naiste kõrgharidus ja seda nõudvate ametite pidamine Eestis nagu ka ülejäänud maailmas üsna uus asi. Eesti uurijate tähelepanu orbiiti on naiste kõrghariduse algus uurimisteedena kerkinud alles viimastel aastakümnetel (vt nt Tamul jt; Laidla; Anepaio 2024). Tegu on teemaga, milles peegelduvad hästi palju laiemad ühiskondlikud nähtused, nagu hariduslike vajaduste ja võimaluste vahekord, riiklikud regulatsioonid haridusteede tagamiseks või takistamiseks, poiste ja tüdrukute erinevad haridusteed, perekondade materiaalsed võimalused ja prioriteedid, ühiskonna heakskiit või pahakspanu jne. Kõik see peegeldub ka meie ühe esimese professionaalse naisjuristi Vera Poska saatuses. Tema akadeemilisele karjäärile on eraldi artikli pühendanud Merike Ristikivi (Ristikivi 2020). Alljärgnevas keskendun aga eelloole: kuidas üks tütarlaps tollases ühiskonnas üldse kõrghariduseni jõudis. See on mikrouuring, sissevaade ühe inimese elulukku, mis rullub lahti Esimese maailmasõja, Vene impeeriumi lõpu, Eesti riigi iseseisvumise ja rahvusliku kõrgharitlaskonna loomise taustal.

Vera Poska leiab mainimist alati, kui on juttu Eesti esimestest naissoost kõrgharitlastest, õppejõududest või juristidest. Ametlike dokumentidena on tema ülikooliõpingutest ja tööst Tartu Ülikoolis Rahvusarhiivis säilinud neli toimetust.¹ Vera Poska ise on jätnud endast maha kolm mälestusteraamatut. Kõik need on ilmunud eksiilis, kuid õpingutest annavad infot rohkem kaks esimest (Poska 1969; 1975).

Enne, kui asume vaatlema Vera Poska saatust, on hea tuua natuke statistikat, et paremini mõista, millisest arvudest me üldse räägime. Naised lubati Venemaal ülikoolidesse pärast pikka võitlust 1905. aastal vabakuulajatena. Samas olid Moskvas ja Peterburis selleks ajaks juba pikalt tegutsenud mõned naistele mõeldud erakõrgkoolid

¹ V. Poska üliõpilastoimetused. – RA, EAA.2100.1.11859; V. Poska magistriõpingutega ja diplomeeritud edasiõppija staatusega seotud dokumendid, teenistuskiri. – RA, EAA.2100.2.863; V. Poska doktoritöö ettevalmistamisega ja töötamisega Tartu ülikoolis seotud dokumendid. – RA, EAA.2100.2a.24; V. Poska tööraamat. – RA, EAA.2100.2c.231.

(naiskursused). Pärast 1905. aastat oli eraülikoolide Vene riigis senisest lihtsam juurde luua ja mõned neist hakkasid ühiskondlikule huvile vastu tulles õpetama muude erialade kõrval ka õigusteadust, mida seni oli peetud traditsiooniliselt meeste pärusmaaks. Esialgu ei lubatud aga eraülikoolides õppinud naistel teha riigieksameid, ilma milleta erialal töötamist võimaldavat lõpudiplomit ei saanud.

1911. aastal anti küll eraülikoolides õppinud naistele õigus teha riiklike ülikoolide juures riigieksameid,² kuid see ei garanteerinud paraku tööle saamist. Kui meditsiinis oldi veel valmis naisi aktsepteerima (kuigi ka seal pidid naised sageli leppima töökoha ja palgaga, mis oli allpool nende kvalifikatsiooni), siis eriti konservatiivne oli suhtumine just juristi ametisse. 1912. aastal oli naissoost juriste kogu Vene riigis vaid 269, neist 146 ülikoolidiplomiga, kuid suurem osa neistki töötas kohtadel, mis nende kvalifikatsioonile ei vastanud (Ivanov 1991: 325). See ei tähendanud, et neid vaja poleks olnud. Kasvõi professorite elulugusid lugedes jääb mulje, et juristid olid võrdlemisi ülekoormatud – enamik töötas 20. sajandi algul mitmel kohal korraga. Probleem oli eelarvamustes ja kohati ka seaduste tõlgendamises, mille järgi mõned juriidilised ametikohad justkui ei olnud naistele.

Tartu ülikooli hakati naisi ametlikult üliõpilasteks immatrikuleerima alates 1915. aastast, mil nii palju poisse oli rindele saadetud, et ülikoolide auditooriumid ähvardasid tühjaks jääda. Album Academicumi andmeil jõuti tsaarriaegsesse ülikooli immatrikuleerida kuni 1918. aasta kevadsemestrini ühtekokku 556 naisüliõpilast, kuid ainult 17 tüdrukut astus juurasse ja neistki kolm vahetas eriala meditsiini ja üks füüsika vastu, lõpetamiseni ei jõudnud keegi (see oleks ka üsna keeruline olnud, sest nad ei jõudnud veel õppekava läbida). Kui juurde arvestada ka 1905. aastast vabakuulajatena õpinguid alustanud, tuleb juurde veel mõni juura valinud tütarlaps, sh muidugi eestlanna Ida Ertel, kes oli üldse üks Venemaa esimesi naisjuriste ja töötas juba 1915. aastal Peterburis advokaadina (Kivimäe, Tamul, 1999: 88–89). Ka Eesti

² Seadus, millega anti ülikooliga võrdsustatud erakõrgkoolide lõpetanutele õigus teha riiklike ülikoolide eksamikomisjoni ees eksameid, anti välja 19.12.1911 (Об испытаниях лиц женского пола в знании курса учебных заведений и о порядке приобретения ими ученых степеней и звания учительниц, 19.12.1911. – ПСЗ III, nr 36226).

Vabariigis Tartu ülikooli õigusteaduskonna 1618st lõpetanust 1919–1940 olid ainult 143 naised (Ristikivi, Räs 2015: 114). Seega oli juura nais-tele erialavalikuna pigem haruldane kui tavaline ja karjääriperspek-tiiv oli äärmiselt kahtlane. Seda enam väärrib tähelepanu tütarlaps, kes selle tee siiski julges valida.

Perekondlik taust

Vera Poska sündis advokaat Jaan Poska (1866–1920) perre 1898. aastal teise lapsena. Isa Jaan – hilisem Tallinna linnavolikogu esimees, Eestimaa kubermangukomissar ja Eesti Vabariigi kohtuminister – oli õigeusklik ja teise põlve haritlane, mis ei olnud selle aja eestlas-konna hulgas just tavaline. Ka tema isa oli õppinud Riia vaimulikus seminaris ning sealt alustas ka Jaan Poska, kes venna toel siiski Tartu ülikooli jõudis ja selle ka edukalt lõpetas.

Emma Constance (snd Ekström) oli luterlane, kuid religiooni erinevus ei paista olevat olnud perekonnas kuidagi probleem. Vene riigis kehtinud reeglite järgi pidid sellisest segaabelust sündinud lapsed kuuluma automaatselt õigeusu kirikusse. Pere oli suur, kokku oli lapsi üheksa.

Vera Poska lapsepõlv möödus Tallinnas. Isa sai 1913. aastal Tallinna linnapeaks, mistõttu pere kuulus pigem linna ülemkihti. Kodukeel oli vene keel, mis oli sel ajal ju ka ees ootava haridus- ja töömaa-ilma peamine keel. Perekonnal oli piisavalt majanduslikku võime-kust, et lubada lastele parimat võimalikku haridust alates koduõpe-tajatest ja lõpetades kõrgkooliga, ning näib, et poegadel ja tütaridel selles osas vahet ei tehtud. Ka see ei olnud tollases eesti ja eriti balti-saksa ühiskonnas veel iseendastmõistetav, kuigi liberaalseid peresid leidis kõigis rahvusrühmades.

Haridustee

Alghariduse sai Vera Poska kodus ja 1911. aastal võeti ta eksamitega Tallinna naisgümnaasiumi 5. klassi. Juba 1914. aastal lõpetas ta kooli kuldaurahaga. Ta oli siis vaid 16-aastane, kuid kohe oli tehtud plaan, et järgmine talv kulub ladina keelele, et saada ka küpsustunnistus, mida

oli vaja edasise haridustee jätkamiseks (Poska 1969: 40). Küpsustunnistus oli Vene impeeriumi peamine haridusliku segregatsiooni vahend. Klassikalisse ülikooli pääses küpsustunnistusega, mille said ainult klassikalise poeglastegümnaasiumi täieliku kursuse lõpetanud. Tütarlastegümnaasiumides (ja ka paljudes poistele mõeldud erakoolides) ladina keelt ei õpetatud üldse või ei tehtud seda piisaval tasemel. Kurikuulsa rahvahariduse ministri Ivan Deljanovi 1887. aasta „kõõgitüdrukulaste ringkirjaga“ keelati otsesõnu alamatest seisustest noortel astuda gümnaasiumi (Kivimäe/Tamul 1999: 73). Samal ajal suurendati gümnaasiumides kreeka ja ladina keele tundide arvu, et takistada madalamate seisuste ülikoolidesse pääsemist. Tollal järjest enam populaarsust võitvad reaalkoolid noori klassikaliste keeltega ei koormanud, kuid neist sai otse edasi liikuda ainult tehnikakõrgkoolidesse või näiteks veterinaariat õppima. Nagu mainitud, puudus tütarlastegümnaasiumide programmist ladina keel, lisaks oli neil matemaatikat ja füüsikat väiksemas mahu kui poeglastekoolides, mis tähendas, et tüdrukud pidid ülikooli astumiseks (kui neid sinna lõpuks hakati lubama) tegema enne sisseastumist nii ladina keele kui reaalinete eksami poeglastegümnaasiumi juures. Kui see kõik oli tehtud, võidi lõpuks saada küpsustunnistus või tõend vastava(te) eksami(te) sooritamise kohta, mis avas klassikaliste ülikoolide ukсед. Õigluse nimel peab märkima, et lisaeksameid pidid tegema ka poisid, kes tulid mõnest teisest koolitüübist (nt reaalkoolist või mõnest erakoolist või vaimulikust seminarist).

Küpsustunnistuse nõue kerkis teravalt päevakorda ka noore Eesti ülikooli puhul – ühed tahtsid selle säilitada, teised leidsid, et see oleks tarbetu takistus noorte haridusteel. Kuid nõue jäi püsima ja me tuleme allpool selle juurde veel tagasi.

Tütarlastegümnaasiumid pakkusid üldkursuse järel võimalust omandada ka koduõpetaja kutse, mis oli enne naiste ülikooli lubamist nende kõrgeim võimalik hariduslik kvalifikatsioon. Seetõttu tegid pedagoogikaklassi läbi sageli needki, kellel polnud vähimatki kavatsust selles ametis tööle asuda. Nii lõpetas ka Vera Poska 1915. aastal pedagoogikaklassi vene keele koduõpetaja kutsega, mille kohta on tõend tema ülikoolitoimikus.³ Tema päevikust saame teada, et raske

³ V. Poska koduõpetaja tunnistus. – RA, EAA.2100.1.11859, l. 3.

eksamiperiood mõjus tervisele: „Olin eksamite ajal palju maha võtnud ja kõhisin kõvasti.“ 1915. aasta märtsis 17-aastaseks saanud Vera kevad oli täis armumisi, kahtlusi-kõhklus, otsinguid, aga suund õppida oli selge (Poska 1969: 46, 50).

Erialavalik mingeid raskusi ei valmistanud, sest juba 1913. aastal kirjutas Vera Poska oma päevikus: „Ise tahan astuda õigusteaduskonda, olgugi, et naistel veel õigusi pole juristina töötamiseks. Isa aga väidab, et siis, kui lõpetan, on naistel õigused käes“ (Poska 1969: 18). See oli aeg, mil Vene riigis käisid nii seadusandlikul tasemel kui ajakirjanduses selle teema üle ägedad debatil. 1864. aasta kohtuasutuste seadust tõlgendati nõnda, et kuna seadus nõudis nii vandeadvokaatidelt (§ 354) kui kõigilt kohtuametite kandidaatidelt (§ 407) lõpetatud juriidilist kõrgharidust,⁴ sest selleta tundus ameti pidamine võimatu, peavad naised, keda ülikoolidesse ei lubatud, ka juriidilistest ametitest kõrvale jääma. Kuid 20. sajandi alguseks oli hariduslik olukord Vene impeeriumis tublisti muutunud. Mõnedes eraülikoolides õpetati naistele juurat ja pärast seda, kui 1911. aastal tohtisid naised teha riigiülikoolide juures ka eksameid, oli neile raske ette heita hariduse puudumist.

Naiste tõrjumisel toetuti nüüd hoopis 14. jaanuari 1871 korraldusele,⁵ mis keelas neil töötada valitsusasutustes. Konservatiivide argumentid polnudki seotud niivõrd naiste võimekusega, vaid pigem sooviga säilitada traditsioonilisi ühiskondlikke soorolle ja struktuure: kardeti, et muidu perekond laguneb, tekib ebaterve konkurents meeste ja naiste vahel; moraal käib alla; naised mõjutaksid kohtusaalis mehi oma välimusega jmt. Liberaalid ei lasknud end heidutada ja nende eestvõttel hakati 1912. aastal Vene riigidumas arutama seaduseelnõud, mis lubanuks naised era- ja vandeadvokaatideks. See seadus läkski

⁴ Высочайше утвержденное учреждение судебных установлений, 20.11.1864. – ПСЗ II, nr 41475. Kõrghariduse või vastava eksami nõue oli ka Balti kubermangude kohtuasutuste korralduses 9. juulist 1889 (О преобразование судебной части в Прибалтийских губерниях, 09.07.1889. – ПСЗ III, nr 6188).

⁵ О допущении женщин на службу в общественные и правительственные учреждения, 14.01.1871. – ПСЗ II, nr 49157. Ukaas soovitas soosida naiste suunamist ämmaemanda, medõe, õpetaja, telegrafisti või raamatupidaja ametisse, kuid mitte lubada neid riigiasutuste ja ühiskondlike asutuste kantseleidesse ja muudesse valitavatesse ja määratavatesse ametitesse.

1913. aastal Riigiduumas läbi, kuid lükati tagasi Riiginõukogus. Appi võeti argumente Senecast ja Justinianusest Prantsusmaa kogemuseni, mis konservatiivide arvates oli negatiivne. Oma osa mängis juudivastasus, sest esimeste kõrgharitud naiste seas oli tõepoolest palju juuditare („meil on ehk 100 juriidilise haridusega mittekristlast ja nende tööhõive jaoks pole vaja riigi aluseid kõigutada“). Kuid kui Esimese maailmasõja ajal tekkis advokaatide puudus, siis hakati naisi rakendama poolühiskondlikes organisatsioonides, nagu semstvote ja linnade liit, sõjapõgenike abistamise organisatsioonid jmt. 8. veebruaril 1917, seega veel enne Veebruarirevolutsiooni puhkemist, kirjutati alla seadus, mis lubas naised riigiteenistusse justiitsministeeriumis, lisaks andis Ajutine Valitsus neile 1. juunist 1917 õiguse kohtutes asju ajada. Selgesõnaliselt lubati kohtuametitesse kõiki sugupooli võrdsetel alustel bolševike poolt Ülevenemaalise Rahvakomisaride nõukogu dekreediga 22. novembrist 1917 (Arsent'eva 2022).

Seega võib tõdeda, et Jaan Poskal oli õigus, kui ta ütles, et selleks ajaks, kui Vera ülikooli lõpetab, on naistel õigused käes. Tsaaririigi kokkuvarisemist ei näinud siis veel keegi ette.

Küll aga võib arutleda selle üle, miks Vera ei astunud Tartu Ülikooli, mis just selsamal 1915. aastal oma ukсед tütarlastele avas. Võimalik, et takistuseks oligi tolle kurikuulsa küpsustunnistuse puudumine. Tavaliselt võttis vajalikeks eksamiteks valmistumine aega vähemalt ühe õppeaasta. Kuid selgub, et oli ka teisi teid.

Kõrgemad naiskursused Petrogradis

Vera päevikut lugedes jääb mulje, et ta loomulik valik paistis just Petrograd, kus olid juba mõnda aega tegutsenud Kõrgemad naiskursused, kuhu võeti õppima ka otse tütarlastegümnaasiumist. Riiklikus vaates tegi see kursuste taseme ülikoolist madalamaks, aga teisalt oli seal võimalik tagantjärele täita puuduvad küpsustunnistuse nõuded. Päevikus seisab 12. augustil 1915: „Homme sõidan Petrogradi kursustele. Hakkan õppima juurat ja tahan ka omandada õekutse.“ (Poska 1969: 50). Miks õekutse? See oli naiste võimalus aidata kaasa oma riigi võidule käimasolevas Esimeses maailmasõjas, olles ühtaegu nii patriootiline kui humaanne tegu.

Peterburi kõrgemad naiskursused ehk Bestuževi kursused loodi 1878. aastal. Aastatel 1882–1916 andsid kursused 6933 lõpetanut, õppijaid oli kokku üle 10000 (Vahromejeva 2003: 5). Õppejõud olid peamiselt Peterburi ülikoolist ja tasegi igati ülikooliga võrreldav. Juriidiline osakond oli kursustele loodud 1906. aastal, kuigi sel ajal ei olnud veel naistel tegelikult õigust juristina töötada. 1910. aastal tunnistati naiskursused lõpuks riiklikult ülikooli tasemel õpetavaks õppeasutuseks. Tegu oli täieliku erakõrgkooliga, mille tegevus jätkus hoolimata Esimese maailmasõjaga kaasnenud kursuste majandusliku olukorra halvenemisest.

Paistab, et ladina keelt lubati naiskursustel teha ülikooliõpingute käigus. Vera Poska toimikus on tõend Petrogradis kuulatud kaheksa semestri⁶ ja tehtud eksamite kohta:

- Ladina keeles – rahuldav
- Rooma õiguse ajalugu – rahuldav
- Poliitökonoomia – hea
- Statistika – hea.⁷

Õppejõududest mainib Vera Poska ennekõike poliitökonoomia professorit Mihhail Tugan-Baranovskyt (1865–1919), kes oligi üks selle eriala korüfeedest Venemaal ja tuntud ka rahvusvaheliselt ning üliõpilaste seas väga populaarne. Rooma õiguse ajalugu õpetas samuti suurepärase spetsialist David Grimm (1864–1941), kes tuli hiljem tööle Tartu ülikooli. Statistikat andis professor Aleksander Kaufmann (1864–1919), kellest on teada, et ta pööras palju tähelepanu praktikumidele ja otsis õpilastele võimalusi osaleda tegelikus statistikatöös väljaspool kursusi (Vahromejeva 2003: 126–129). Kaufmann oli üks kadettide partei liidreid, samasse parteisse kuulus ka Grimm. Tugan-Baranovsky oli radikaalsem, teda on enamasti liigitatud legaalseks marksistiks, kuigi tema vaated olid Karl Marxi omadega mitmes punktis opositsioonis.

Need näited annavad aimu kursustel valitsenud vaimsusest, mis oli selgelt isevalitsuse suhtes kriitiline ja suuremat demokraatiat

⁶ Seda on raske kommenteerida, sest tegelikult ei tule nii palju semestreid kokku, aga võimalik, et need on arvestuslikud.

⁷ V. Poska tunnistus, 19.03.1921. – RA, EAA.2100.1.11859, l. 8.

igatsev. Naiskursustel oli ilmselt võimatu jääda täiesti puutumata Vene naisliikumisest. Üks selle juhte, Lidia Davõdova oli muide abielus Tugan-Baranovskyga. 20. sajandi alguse Vene naisliikumises on välja toodud kaks peamist suunda – feministlik ja sotsialistlik, kusjuures esimene levis rohkem haritud keskkihtides ja teine väikese osa töölisnaiste seas, kuid teravaid piire ei saa tõmmata, pealegi tulid mõlema suuna juhid intelligentsi seast. Feministliku liikumise peamine siht oli naistele meestega võrdsete poliitiliste õiguste taotlemine. 1905. aasta 17. oktoobri manifestiga lubas tsaar hääleõigust kõigile Venemaa kodanikele ja naistel tekkis õigustatud ootus, et nemadki on kodanike seas. Kuid nii ei läinud – isegi võrdlemisi liberaalsed kadetid ei pidanud seda võimalikuks (viidates naiste madalale haridustasemele ja et mosleminaiste puhul ei lubaks seda nende usk), konservatiivsematest parteidest rääkimata. Üldiselt on kokku võetud, et esimene Vene revolutsioon 1905–1907 ei andnud naistele midagi peale eneseteadvuse tõusu ja organisatsioonilise töö kogemuse (Staits 2004: 284–286, 293) – mida ju polnudki nii vähe. Feministide ring oli Venemaal tegelikult väga väike ja nende huvi ei olnud suunatud ei talunaistele ega teenijannadele. Kõige edukamad olid nad just intelligentsi olukorra parandamisel ja suurimaks võiduks ongi peetud 1911. aastal saavutatud õigust teha ülikoolides eksameid ja saada diplomeid (Staits 2004: 309, 311).

Loomulikult haaras Petrograd noore inimese endasse ja esimest korda kodust väljas olles „algas elu naisena“, nagu Vera Poska ise oma päevaraamatus kirjutab (Poska 1969: 53). Elati väikeses korterikommunis. Kui 1917. aastal puhkes Venemaal revolutsioon, siis ei ole Vera esialgu oma päevikusse midagi kirjutanud. Hilisematest sissekannetest saame teada, et ta oli siiski osalenud üliõpilaste miitingutel, kõnekoosolekutel ja mujal, kuid paistab, et väga selget poliitilist eelistust tal polnud. Verevalamine hakkas talle vastu ja tööliste streike ei pidanud ta mõistlikuks. 21. juunil 1917 on ta kirjutanud: „Ei taha kirjutada revolutsioonist, liiga palju sündmusi“ (Poska 1969: 53–55).

Sügisel kutsus isa Vera tagasi koju. On raske öelda, kas põhjendus, et ta ei jõua kahte last korruga kodust kaugel koolis pidada, oli tegelik põhjus või pelgalt ettekääne järjest segasemaks muutuvates

poliitilistes oludes. Oli ju 1917. aasta kevadel Ajutise Valitsuse korraldusega moodustatud autonoomne Eestimaa kubermang, Jaan Poska oli saanud kubermangukomissariks, Venemaal aga arenes nn kaksikvõim, kus siin ja seal kerkisid Ajutise Valitsuse asutuste kõrvale peamiselt esseeridest koosnevad nõukogud. Kooliga oli asi niikuinii segane, kursused olid majanduslikes raskustes ja miitingud segasid õppetööd. Igal juhul saabus Vera 21. septembril 1917 tagasi Tallinna ja hakkas aitama noorematel õdedel lõpueksamiteks valmistuda (Poska 1969: 55).

1918. aasta algupoolel on toimunud oluline vaimne murrang. Kui seni oli Vera olnud endastmõistetavalt orienteeritud vene keelele ja maailmakultuurile, siis 1918. aasta kevadel see muutus. Nimelt leidis Tallinnas aset üliõpilaste vaidluskoosolek, kus tuli valida, kas olla eestlaste või venelaste poolel. Õde Xenia valis eesti poole, tema järel ka Vera (Poska 1975: 46–47). Ta ise on seda oma päevikus väljendanud nii: „Kas tohin alles nüüd eestlane olla? See pole tõsi, et kogu maailm on mu isamaa. Ei, üksi tema, mu Eestimaa, on mu isamaa. Ei oska eesti keelt lugeda, ei kirjutada ega rääkida, aga siiski tunnen, et sina oled minu oma. Kui ma aga saaksin kõike rutemini kätte õppida.“ (Poska 1969: 56). Ja 27. aprillil 1918: „Mu siht on selge – kogu oma elu isamaale. Ja see teeb mu elu laiemaks ja sihikindlamaks. /.../ kes aitab mind selles? Timm. /.../ olen Timmilt kõige suurema õnne saanud – mu isamaa. Mu elu ei tohi enam ainult isiklik olla, see peab olema kasulik ka mu rahvale.“ (Poska 1969: 57).

Päevikus nimetatud Timm oli tulevane Eesti riigikohtunik ja Vera abikaasa Timotheus Grünthal (1893–1955), kes õppis Peterburis aastatel 1914–1916. Nende tutvumine jäi siiski perioodi, mil Timotheus Grünthal oli Tallinnas (1917–1918) ja osales rahvusväeosade organiseerimises. Täpsemalt on Vera tutvuse algusest kirjutanud hilisemates mälestustes, märkides seal, et nende lähenemine toimus siis, kui ta Timmi juures eesti keelt õppis (Poska 1975: 47). Noored abiellusid 1919. aasta sügisel ja neil sündis viis last (Constancia 1920–2005, Svetlana 1922–?, Ivar 1924–1996, Vera 1925–2018, Timotheus 1930–2008).

Kuid 1918. aastal seisis see kõik alles ees.

Vahemäng Voronežis

Et teha oma elu rahvale kasulikuks, otsustas Vera iga hinna eest jätkata haridusteed. Tartu ülikooli matrikkel ei peegelda, et Vera Poska oleks 1918. aastal Tartu ülikooli astunud, kuid sellele vaatamata oli ta nende seas, kes 1918. aasta suve lõpus evakueerimisrõngiga Voroneži siirdusid (vt Karpachev 2005: 253–268). Otsust ei ole ta ise kusagil täpsemalt kommenteerinud, kuid see väärib tähelepanu, sest ka saksakeelne *Landesuniversität* lubas tegelikult tütarlapsi õppima ja neid oli isegi 20% – 1006 üliõpilasest 204 (Tamul 1999: 118). Võimalik, et õppekeel peletas eemale või eesti ühiskonna tõrjuv hoiak *Landesuniversität*'i suhtes, kuid need on vaid oletused.

Otsust võis kallutada seegi, et onupoeg Mic (Mihkel) Poska,⁸ kes tegutses Tartu ülikoolis Rooma õiguse õppejõuna, oli evakueeritavate seas. Tema pidi olema Verale saatjaks ja järelevaatajaks. Kaasas oli ka üks endine klassiõde Maria V. (Poska 1969: 62).⁹ Kogu see episood kujunes üsna seikluslikuks ja lõpuks ka ohtlikuks, päevikukatkeist on raske aru saada, kas õppimisega ka tegeldi. Üliõpilased reisisid kaubavagunis; teel, mis kestis terve kuu, tuli söök ise muretseda ja see võis tähendada ka vahejaamas kohalikul talumehelt kana varastamist vms ettevõtmisi. Voroneži jõudes ei oodanud ees midagi paremat: kingad tuli ise teha (nõortallad said pikast seelikust), elus püsimiseks korraldati toiduretki maale, kuid Verat päästsid varasemad teadmised statistikast, mis andsid talle töökoha ja palga (Poska 1969: 65–70).

Ülikool pidi esialgu kaasa tegema kogu revolutsioonivaimustuse: kadusid teaduslikud kraadid ja tiitlid, õppima võeti vastu kõik soovijad, nii et 1919. aasta algul oli Voroneži ülikoolis¹⁰ 10 000 eri vanuses ja erineva ettevalmistusega üliõpilast (sisseastumiseksamid taastati 1923).

⁸ Mihhail Poska (12.12.1890–12.05.1920) oli TÜs õppinud aastatel 1909–1913 ja õigusteaduskonna lõpetanud ning tegutses 1913–1918 Tartu ülikoolis Rooma õiguse õppejõuna, olles esimene eestlasest õigusteaduse õppejõud Tartus.

⁹ Maria V.-d ei oska identifitseerida. Igal juhul tekitab küsimusi, miks sellised inimesed, kes formaalselt ei olnud Tartu ülikooli üliõpilased (Vera), üldse evakueerimisrõngile võeti.

¹⁰ Voroneži ülikooli ajalooülevaade. – <https://www.vsu.ru/ru/university/general/history/> (26.09.2024).

Kevadtalveks sai Verale selgeks, et haridustee jätkamisest noorel Nõukogude Venemaal ei tule midagi välja ja ta asus teele kodu poole. Selleks tuli muretseda valepass, teeselda vabaabieliu, mängida medõde – „õde Mariat“, smugeldada end pekitüki eest rongile jmt. Soome piiri ületamise katsel võeti põgenikud kinni ja saadeti tribunali ette, kuid lasti siis kevadises jääsupis Soomemaa metsa lahti. Seikluslik ja ohtlik reis lõppes siiski õnnelikult ja 8. aprillil 1919. aastal ületas Vera Soome piiri ja asus Helsingist Eesti poole teele 20. aprillil (Poska 1969: 74–85). 23. aprillil 1919 sai ta juba osa võtta Asutava Kogu avamisest Tallinnas, mille liikmed olid nii tema isa Jaan Poska kui ka tulevane abikaasa Timotheus Grünthal.

Üliõpilasena Eesti Vabariigi Tartu ülikoolis

Noor rahvusülikool, mis 1. detsembril 1919. aastal avati, ei olnud Vera Poska esimene kutse. 1919. aasta sügisel ta hoopis abiellus ja kolis elama Kuressaarde. Kuid palju üksi olemist ja väikelinna rahulik ning õdus miljöo polnud see, mis Verat oleks rahuldanud. Ta asus peagi tööle Kuressaare gümnaasiumis kantseleiametniku ja kodanikuõpetuse õpetajana. Mälestustest võib lugeda, kuidas esialgu valmistas eesti keel raskusi nii õpilastele kui ka õpetajale (Poska 1975: 14–15).

2. juulil 1920. aastal sündis esimene laps, tütar Constance ehk Tanni. Timm oli vahepeal saanud töökoha Tartusse (Tartu-Võru rahukogu kohtuameti kandidaadiks), samuti soovisid mõlemad lõpule viia poolelijäänud juuraõpingud. Septembri lõpus asuti laevale ja teele Tartu poole (Poska 1975: 37). Algul elati pisikeses korteris Veski tänaval, seejärel avaramas elukohas Näituse tänaval.

Sooviavalduse Tartu Ülikooli vabakuulajaks astuda andis Vera sisse 22. oktoobril 1920, selgitades selles, et ootab dokumente Voronežist.¹¹ Pole selge, kas need dokumendid sealt üldse kunagi kohale jõudsid, aga igal juhul tuli Veral teha Tartus ka reaalinete lõpueksamid, millest ta Petrogradi kõrgematele naiskursustele siirdudes oli pääsenud – Eesti Vabariik küpsustunnistuse nõuetes mõõndusi ei teinud. Alles pärast seda, kui ta 1922. aasta algul oli Tallinna poeglaste reaalgümnaasiumi

¹¹ V. Poska avaldus TÜ nõukogule. – RA. EAA.2100.1.11859, l. 16.

juures ära teinud matemaatika ja füüsika lõpueksamid,¹² sai temast 26. aprillist 1922 Tartu Ülikooli päristudeng matriklinumbri 2894.¹³ Nende eksamite kohta on ta ise mälestustes öelnud: „Ega see polnud kerge ettevõte, eriti veel seepärast, et kandsin oma teist last ja tervis polnud päris hea“ (Poska 1975: 49). Nagu paljud teised toleleagssed tudengid, astus ka Vera Poska õpingute jooksul mitu korda ülikoolist välja ja siis uuesti sisse, et mitte maksta õppemaksu, kui elu ei lubanud tegelikult õppetööst osa võtta.

Kuid esialgu on ta püüdnud pigem vapralt lapsi ja õppimist ühendada. 15. juulil 1922 sündis teine laps – tütar Svetlana, jaanuaris 1923 tuli perre elama (pooleks aastaks) ka õde Tatjana koos oma 1922. aasta lõpul sündinud pojaga, nii et majas oli nüüd kolm väikest last. „Sageli istusin õpperaamatuga söögilaua taga, kuhu asetasin lapse, keda patsutasin ühe käega, et ta rahul oleks. Põlvedel tahtis istuda kõige vanem laps. Vankris kiigutasin kolmandat. Õde oli peale rasket sünnitust kaua nõrk“, on Vera oma õppimist sel ajal kirjeldanud (Poska 1975: 48).

Õigusteaduskonna õppekava oli enam-vähem sarnane tsaariaegsega ja Petrogradi naiskursustel tehtud eksamid võeti arvesse. Selline varem mujal tehtud eksamite ümberarvestamine oli rahvusülikooli esimestel aastatel üks teaduskondade nõukogude tavapraktika, sest varem õpinguid alustanud üliõpilasi oli päris palju. Vene impeeriumi ühtlustatud õppekavad mõnedel erialadel – ja juura oli just üks selliseid – tulid selles mõttes kasuks, et ka õppejõududel oli ettekujutus olemas, mis mingi aine nimetuse taga peitus. Vera Poskale andis vastava tõendi professor Igor Tjutrumov, arvesse võeti Petrogradis kuulatud ainetest õiguse üldine teooria, riigiõigus, õiguse filosoofia ajalugu, administratiivõigus ja tehtud eksamitest ladina keel, rooma õiguse ajalugu, poliitökonoomia ja statistika.¹⁴

Õppetöö õigusteaduskonnas käis neil rahvusülikooli algusaastatel kolmes keeles: peamiselt vene, aga ka eesti ja saksa keeles.

Õpinguraamatu järgi oli Vera Poska teinud Tartu ülikoolis järgmised eksamid:

¹² Lõpueksamite tunnistus, 30.03.1922. – RA, EAA.2100.1.11859, l. 6.

¹³ TÜ tõend, 26.04.1922. – RA, EAA.2100.1.11859, l. 13.

¹⁴ Õigusteaduskonna nõukogu protokoll, 18.04.1921. – RA, EAA 2100.10.4, l. 96p–97.

1920, II

- Finantsõigus 28.10.1920, Berendts,¹⁵ vene keeles
- Riigiõigus 29.11.1920, Maim,¹⁶ eesti keeles
- Tsiviilõigus ja tsiviilprotsess 22.11.1920, Tjutrumov,¹⁷ vene keeles
- Ladina keel 22.11.1920, Seeberg¹⁸

1921, I

- Tsiviilõigus ja tsiviilprotsess 8.2.1921, Tjutrumov, vene keeles
- Ladina keel 8.02.1921, Seeberg-Elverfeld
- Rahvusvaheline õigus 12.11.1921, Korsakov,¹⁹ vene keeles
- Administratiivõigus 21.02.1921, Maim, eesti keeles
- Kriminaalprotsess 12.02.1921, Melnikov,²⁰ vene keeles

1921, II

- Eestimaa õigusajalugu ja Rooma õiguse süsteem, Seeler,²¹ 19.09.1921, saksa keeles

¹⁵ Eduard Christoph Berendts (1860–1930) oli tsaariajal olnud eriülesannetega ametnik Soomes ja õppejõud Jaroslavl'i juriidilises lütseumis, alates 1919 Tartu ülikooli finantsõiguse professor. Luges ka konstitutsiooniõigust, poliitökonoomiat ja õigusfilosoofiat, aitas välja töötada Eesti Panga põhikirja.

¹⁶ Nikolai Maim (1884–1976) oli õppinud Peterburi ülikooli õigusteaduskonnas 1903–1908, lõpetas kandidaadikraadiga Moskva ülikooli 1909, kaitses magistrikraadi Tartus 1915 ja doktorikraadi samuti Tartus 1928. 1919–1944 oli ta Tartu ülikooli riigiõiguse professor (enne doktorikraadi kaitsmist kohusetäitja ja erakorraline professor).

¹⁷ Igor Tjutrumov (1865–1943) oli tsaariajal olnud Vene Senati peaprokurör ja Riiginõukogu liige, ühtlasi õppejõud Peterburi ülikoolis. Alates 1920 Tartu ülikooli tsiviilõiguse professor, osales ka Eesti uue tsiviilseadustiku väljatöötamise komisjonis.

¹⁸ Paul Seeberg-Elverfeld (1870–1938) oli Tartu ülikooli vanade keelte lektor.

¹⁹ Feodor Korsakov (1883–1932) oli õppinud õigusteaduse koolis Pariisis, töötanud õppejõuna Peterburi polütehnilises Instituudis, tuli 1921 Tartu ülikooli konstitutsiooniõiguse dotsendiks, õpetas ka rahvusvahelist õigust, kui Ants Piip oli seotud muude kohustustega. Omandas hiljem eesti kodakondsuse ja alates 1928 võttis eksameid vastu eesti keeles.

²⁰ Aleksei Melnikov (1867–1934) oli tsaariajal töötanud rahukohtunikuna, 1921 tuli Tartu ülikooli kriminaalprotsessi ja kriminalistikat õpetama, rajas ülikoolis esmaklassilise kriminalistika kabineti.

²¹ Karl Wilhelm Seeler (1861–1925) oli õppinud Berliinis spetsiaalses instituudis, mis koolitas õppejõude Vene impeeriumi ülikoolidele, oli olnud Rooma õiguse eradotsent Tartus juba 1891–1895 ja professor 1912–1913 ning tegutses eestikeelse ülikooli Rooma õiguse professorina 1921–1925.

- Kaubandusõigus, 28.09.1921, vene keeles (raskesti loetav allkiri – Juri Filippov?²²)
Kehtiva kriminaalõiguse praktiline kursus 23.09.1921, Melnikov (?), vene keeles
1922, I
 - Eestimaa õiguse ajalugu ja Rooma õiguse süsteem, Seeler, 3.2.1922, saksa keeles
 - Karistusõigus, Bjerre,²³ 31/22 (?), saksa keeles
 - Kaubandusõigus, Tjutrumov, 6.2.1922, vene keeles
 - Kehtiva kriminaalõiguse praktiline kursus, eriosa, 4.04.1922, Melnikov (?), vene keeles
 - Finantsõigus – Filippov (?), daatum puudu, vene keeles.²⁴
Võrreldes matrikli duplikaadiga lisanduvad üldisest eksamite protokollist veel
 - õiguse üldõpetus – Uluots²⁵ 6.09.1922, eesti keeles
 - õigusfilosoofia, Bjerre 3.03.1923, saksa keeles
 - Tsiviil- ja kaubandusprotsess ja -õigus, Tjutrumov, vene keeles.²⁶
Seega oli tal tulnud teha vähemalt 11 eksamit vene keeles, neli saksa keeles ja kolm eesti keeles. Suurem osa eksameid sai tehtud vabakuulajana, ainult kolm viimast jäävad aega pärast ametlikku immatrikuleerimist.
- Võtame jälle appi päeviku: 1923. aasta mai lõpus sai tehtud viimane eksam ja „8. juunil ruttasin üle Toome naistekliinikusse“ (Poska 1975: 54). Sündis kolmas laps – poeg Ivar, mille järel kolis pere Tallinna, sest arstina Tallinna Keskhaiglas töötav õde Xenia vajab tuge. Lisaks tuli Veral võtta oma õlgadele vastutus ka alaealiste õdede-vendade

²² Juri Filippov (1867–1926) oli lõpetanud Peterburi ülikooli, Tartus poliitilise ökonomia ja eramajandusteaduse erakorraline professor 1920–1926, ka kaubandusosakonna prodekaan.

²³ Andreas Bjerre (1879–1925) oli rootslane, rahvusvaheliselt tuntud kriminaalpsühholoog, Tartus kriminaalõiguse professor 1919–1925.

²⁴ Matrikel nr 2984, duplikaat. – RA. EAA.2100.1.11859, l. 25–29.

²⁵ Jüri Uluots (1890–1945) õppis Peterburi ülikoolis ja sai Tartu ülikoolis Rooma õiguse dotsendiks 1920, 1925 erakorraliseks ja 1927 korraliseks professoriks, 1938 ka akadeemikuks.

²⁶ Eksamite protokoll. – RA. 2100.1.11859, l. 41.

eest – ema oli surnud 46-aastasena 1923. aasta lõpul ja noorim vend Jüri oli alles viieaastane.

1924. aasta jaanuaris sai Vera õigusteaduskonnalt II järgu diplomi.²⁷ Teise järgu diplom tähendas seda, et ülikool oli lõpetatud pelgalt eksamitega ja ilma kirjaliku tööta. Sellega võis minna tööle, kuid akadeemilist karjääri see ei võimaldanud. Vera siht oli aga seatud kõrgemale, sest 1925. aasta alguses esitas ta ka kirjaliku töö „Ettevõtja vastutus õnnetusjuhtumite puhul töölistega“ ja sai ülikoolist I järgu diplomi.²⁸ Sellega avanes võimalus püüelda edaspidi magistrikraadi poole. Ülikoolihariduse saamiseks oli kulunud 10 aastat ja kolm ülikooli, ta oli elanud Peterburis, Voronežis, Kuressaares, Tartus ja Tallinnas; Tsaari-Venemaal, Nõukogude Venemaal ja iseseisvas Eestis, ning sünnitanud kolm last (2. augustil 1925 sündis neljaski laps, tütar Veera) ja aidanud lisaks oma lastele kasvatada ka õdede lapsi ning alaealisi õdesid-vendi. Magistrikraadini jõudmine võttis veel 14 aastat, kusjuures Vera Poska-Grünthal oligi ainus naine, kes sellega Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas sõdade vahel hakkama sai. Seejärel sai temast õigusteaduskonna esimene naissoost lektor ja II maailmasõja ajal sai sihikule võetud ka doktorikraad, aga see on juba teine lugu (vt Ristikivi 2020).

1920. aastatel oli küll juba naiste ühiskondlik aktiivsus aktsepteeritud, kuid väga sageli ootas ühiskondlik arvamus siiski pigem valiku tegemist – kas töö ja karjäär või pere ja lapsed. Vera Poska suutis muljetavaldaval viisil ühendada töö, õppimise, ühiskondliku tegevuse ja pereelu. Oma roll oli siin muidugi mõistval ja toetaval abikaasal. Mingis mõttes on Vera Poska haridustee suurte ühiskondlike murrangute ajale tüüpiline, ainult et väga paljud pudenesid sellelt rajalt varem maha. Seda enam imetlust väärrib sihikindlus kogu tee lõpuni käia.

²⁷ Õigusteaduskond TÜ valitsusele, 28.01.1924. – RA. EAA.2100.1.11859, l. 24.

²⁸ Õigusteaduskond TÜ valitsusele, 30.01.1925. – RA. EAA.2100.1.11859, l. 46.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv (RA)

EAA.2100 – Tartu Ülikool

Kirjandus

Arsent'eva, O. 2022 = Арсентьева, О. „Господь да оградит Россию от адвокатесс»: как женщины пытались пробиться в адвокатуру“, 14.10.2022. – [https://pravo.ru/story/243020/\(02.11.2024\)](https://pravo.ru/story/243020/(02.11.2024)).

Ivanov, A. 1991 = Иванов, А. Высшая школа России в конце XIX – начале XX века. Москва.

Karpachev, M. 2005 = Карпачев, М. Перемещение университета из Юрьева в Воронеж. – ЛОГОС 6 (51) 2005, 253–268. <https://www.ruthenia.ru/logos/number/51/15.pdf> (10.11.2024).

Kivimäe, S., Tamul, S. 1999. Kõrgemast naisharidusest Venemaal. – Vita Academica, Vita feminea. 72–91.

Laidla, J., Anepaio, L. 2024. Esimesed doktorikraadiga naised tänapäeva Eesti aladelt. – Õpetatud Eesti Seltsi toimetised 2022, 28–67.

Poska-Grünthal, V. 1969. Jaan Poska tütar jutustab: mälestusi oma isast ja elust vanemate kodus. Toronto.

Poska-Grünthal, V. 1975. See oli Eestis 1919–1944. Stockholm.

Ristikivi, M., Räis, H.-T. 2015. Eesti esimesed naisnotarid. – TÜ ajaloo küsimusi, XLIII, 114–134.

Ristikivi, M. 2020. Vera Poska akadeemiline karjäär Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas. – Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi, 48, 134–151.

Siimets-Gross, H. 2024. Jüri Uluots Peterburi ülikooli üliõpilasena ja tema teadlastee algust kujundanud õppejõud. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2022 = Annales Litterarum Societatis Esthonicae 2022. Tartu, 68–84.

Staits R. 2004 = Стайтс Р. Женское освободительное движение в России: Феминизм, нигилизм и большевизм, 1860–1930. Москва.

Tamul, S. 1999. Naisüliõpilased Tartu ülikoolis 1905–1918. – Vita Academica, vita feminae. Tartu, 93–126.

Vahromejeva, O. 2022 = Вахромеева, О. Духовное пространство университета. Высшие женские (Бестужевские) курсы 1878–1918 гг.: исследование и материалы. СПб.

Õigusaktid

Высочайше утвержденное учреждение судебных установлений, 20.11.1864. – ПСЗ II, nr 41475.

О допущении женщин на службу в общественные и правительственные учреждения, 14.01.1871. – ПСЗ II, nr 49157.

О преобразование судебной части в Прибалтийских губерниях, 09.07.1889. – ПСЗ III, nr 6188.

Об испытаниях лиц женского пола в знании курса учебных заведений и о порядке приобретения ими ученых степеней и звания учительниц, 19.12.1911. – ПСЗ III, nr 36226.

VERA POSKA'S JOURNEY TO HIGHER EDUCATION

Summary

The article provides an overview of the difficult journey of Estonia's first female law lecturer to higher education. Vera Poska graduated from a girls' high school in Tallinn before the First World War and also took a pedagogy class. However, this did not provide the matriculation certificate necessary to enter the university, and in 1915 she continued her education in St. Petersburg at higher women's courses, where from 1906 it was also possible to study law. This brought her into contact with the Russian intelligentsia and the women's movement. Because of the War and the revolution, Vera was called home in the middle of 1917. It was only in the spring of 1918 that she began to connect her future with Estonia and began to learn Estonian. In the autumn of 1918, Poska tried to continue her education in Voronezh, moving there together with the Russian-speaking University of Tartu, which was being evacuated from Tartu. But by spring it was clear that nothing would come of studying because all her energy was spent on survival, and she undertook an adventurous escape through Finland, reaching Tallinn. She subsequently married the future state judge Timotheus Grünthal and settled in the quiet town of Kuressaare. But such a life was not satisfying and the family moved to Tartu. In the autumn of 1920, Vera entered the Estonian-language University of Tartu as a free listener because she lacked a grade in mathematics, which was not taught at the required level in the tsarist girls' gymnasium. Only after passing the relevant exams did she become a student. In 1924, she managed to graduate from university with a second-level degree and a year later with a first-level degree diploma, which enabled her to pursue a master's degree. It took a total of 10 years (1915-1925) and three universities for Poska to get a university education; exams had to be taken in Russian, German and Estonian; she had lived in St. Petersburg, Voronezh, Kuressaare, Tartu and Tallinn; in tsarist Russia, Soviet Russia and independent Estonia; she gave birth to three children and helped to raise her sisters' children and minor siblings in addition to her own children. This kind of combination of work and family life deserves special attention because Estonian society at that time rather expected women to make a choice and commit to one or the other.